

प्रकरण १ ले

प्रास्ताविक आणि भूमिका

प्रकरण १: प्रास्ताविक आणि भूमिका

प्रास्ताविक आणि भूमिका

“श्री. ना. पेंडसे यांच्या 'गारंबीचा बापू' निवडण्यात आला 'गारंबीची राधा', या कादंब-यांचा अभ्यास” हा विषय एम.फिल प्रबंधीकेसाठी निवडण्यात आला तो मार्गदर्शक डॉ.कन्हैया कुदंप यांच्याशी सल्ला मसलत करूनच.

बी.ए आणि एम. ए. चा अभ्यास करताना विविध वाडःमय प्रकार अभ्यासले होते. त्यातही १८०० ते १९२०,१९२० ते १९९० या कालखंडामधील मराठी वाडःमय याचा इतिहास, यांचा अभ्यास केला होता. मराठी वाडःमयाच्या इतिहासामध्ये एकोणिसाव्या शतकाचे महत्व अनन्यसाधारण होते. 'आधुनिक मराठी वाडःमयाचा' आरंभ बिंदू म्हणून एकोणिसाव्या शतकाकडे पहावे लागते विविध वाडःमय प्रकारांची निर्मिती ख-या अर्थाने याच कालखंडात झाली. विशिष्ट अशा ध्येयान, जिद्दीने भरावलेल्या या कालखंडातील विव्दानानी मराठी वाडःमयात फार मोलाची भर घातली. हा इतिहास विविध खंडामध्ये उपलब्ध होत असला तरी या कालखंडातील वाडःमयीन घडामोडींचे स्वरूप कशा प्रकारचे होते. बदलत चाललेले राजकीय, सामाजिक शैक्षणिक जीवन आणि त्याचा वाडःमयावर झालेला परिणाम तसेच नविन वाडःमय प्रकारची सुरुवात आणि वाडःमयीत वाद याबद्दल इतिहास आणि या कालखंडामध्ये प्रतिनिधित्व करणारे काही लेखक आणि काही साहित्यकृती यांचा थोडक्यात पण समग्रपणे अभ्यास केला होता.

विविध वाडःमय प्रकारांचा अभ्यास करित असताना कादंबरी या साहित्याचा अभ्यास केला कारण कादंबरी हा वाडःमय प्रकारच इतका सर्वसमावेशक आहे की, त्याचा व्याख्येच्या चौकटीत पकडणे किंवा कादंबरी या नामाभिधाने अंगुलिनिर्देश करण्यात आलेल्या सर्व कादंब-यांचे व्यवच्छेदक लक्षण स्पष्ट करणे आजही कठीण होऊन बसले आहे”

‘कादंबरी’ हा वाडःमय प्रकार अभ्यासात असताना त्यातही(ग्रामीण) ‘प्रादेशिक’ साहित्याचा अभ्यास केला. पण त्यातही गेल्या साठसत्तर वर्षांपासून वाडःमयाची निर्मिती होत आहे. परंतु ग्रामीण साहित्यासंबंधी अथवा प्रादेशिक साहित्यासंबंधी स्वतंत्रपणे आणि विस्तृत अशी समीक्षा मराठीत फारशी लिहली गेलेली दिसत नाही. त्यातही ग्रामीण म्हणजे अज्ञान, रूढीप्रियता, दारिद्र्य मागसलेपणा इत्यादी अर्थात या सर्वच बाबी अशा सापेक्ष आहेत. तशाच त्या शहरी जीवनातही सापडू शकतात. तेव्हा ही लक्षणे म्हणजे ग्रामीणत्व होऊ शकत नाही. या पलीकडे जाऊन ग्रामीणत्वाचे विशेष शोधता आले पाहिजेत. प्रादेशिक आणि ग्रामीण या दोन्ही बाबी एकच आहेत. असेही गृहीत धरले जाते. “अर्थात या दोन्ही संज्ञानी ध्वनित होणा-या वाडःमयात निश्चितच काही बाबतीत संमातरत्व दिसते. परंतु त्यात मेदही आहे. हे नाकारता येत नाही.” एका विशिष्ट भौगोलिक नट्यावरील समष्टिजीवन प्रादेशिक साहित्याच्या दृष्टीने महत्वाचे असते. हे लक्षात घेतले की, ‘ग्रामीण’ आणि ‘प्रादेशिक’ दोन्ही मधीन अंतर स्पष्ट होत जाते.

“ज्यात प्रादेशिकतेची उत्कृष्ट वर्णने आली आहेत ती प्रादेशिक कादंबरी असे म्हटले तरी, हा ग्रामीण कादंबरीचाच एक वास्तवपूर्ण अविष्कार होय.”

“प्रादेशिकता म्हटली की, ती ग्रामीण वाडःमयाला अपरिहार्यपणे जवळ येते. कारण प्रादेशिक म्हणून जी चित्रणे आजवर मराठीत झाली आहेत ती सर्व ‘ग्राम’ विषयक चित्रणे आहेत. म्हणूनच सर्व प्रादेशिक वाडःमयाला ग्रामीण वाडःमय या सदराखाली घेतले तरी त्यात फारशी चूक होणार नाही.

त्याचप्रमाणे ‘ग्रामीण’ व प्रादेशिक साहित्यातील विशिष्ट प्रदेशातील लोकजीवन, संस्कृती, परंपरा, समूहभावना त्या विशिष्ट प्रदेशातून निर्माणा झालेल्या समाजमनाचा अविष्कार कसा झालेला असतो. हे जीवन सुक्ष्मपणे समजावून घ्यावे. त्यासाठी र.वा.दिघे यांची ‘पाणकळा’, गो.नी दाण्डेकर ‘पडघवली’ विभावरी शिरूरकर यांची ‘बळी’ इ, कादंब-यांचे वाचन केले. आज प्रादेशिक साहित्य हे मराठी वाडःमयाचे एक अंग आहे. हे

अंग समजून घेऊन प्रादेशिक लेखकांची भूमिका समजावून घ्यावी. त्यासंबंधी काही विचार मांडावा ही माझी या संशोधनामागील भूमिका आहे.

‘गारंबीचा बापू’ व ‘गरिबीची राधा’ या प्रादेशिक कादंब-यांच्या अनुशंगाने त्या कादंब-यामध्ये असणारी प्रादेशिकता, गारंबीतील लोकांचे स्वभावदर्शन, त्यांचे असणारे रितीरिवाज परंपरा, त्यांची व्याघ्रेश्वरावर असणारी श्रद्धा, बुरसटलेले विचार, आपण जे जीवन जगतो आहे. त्याच्याही पेक्षा दुसर काहीतरी जगण्यासारख आहे. याजगात याचा विचारच न केलेली माणसे आपल्याला या कादंबरीत पहायला मिळतात. आपल जग म्हणजे ‘गारंबी’ होय! तसेच या प्रदेशामुळे ‘गारंबीचा बापू’ कसा अफाट बापू बनतो हे सर्व समजावून घेण्याचा प्रयत्न याकादंबीत केला आहे.

निखळ संशोधनाच्या भूमिकेतून व प्रादेशिकता समजावून घेण्यासाठी हया कादंब-या अभ्यासनीय वाटल्या. कारण सर्जनशील साहित्यात कादंबरीचे स्थान फार वरचे ठरते. कादंबरी हा साहित्यप्रकार प्रतिवर्षी संख्येने बलवान होतो आहे. संख्येबरोबरच त्यात वैचित्र्यही असायला हवे. १९३५ ते ६० पर्यंतच्या कालखंडात हे वैचित्र्य कितपत आहे. हे मापण्याचा हा छोटासा यत्न म्हणता येईल.

हा विषय निवडण्यामुळे आनंद झाला. मार्गदर्शनाने तो सजविला अर्थात प्रस्तुत अभ्यासाविषयीची निवड करण्यापासून ते प्रबंधिकेला पूर्णत्व, प्राप्त करून देण्यापर्यंत माझे माननीय व आदरणीय मार्गदर्शक डॉ.कन्हैया कुंदप. प्राध्यापक, मराठी विभाग प्रमुख, देसाई सर व सदगुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड यांनी जे बहुमोल मार्गदर्शन केले प्रबंधिका पुर्ततेसाठी प्रेरणा दिली. म्हणून त्यांचे आभार मानणे हे आध कर्तव्य आहे.

एम.फिल अभ्यासक्रमाला प्रवेश घेवून तोपूर्ण करण्यासाठी सहकार्य व प्रेरणा देणारे. सन्माननीय प्राचार्य अरूण बर्गे स.गा.म. कॉलेज, कराड, यांची मी ऋणी आहे. तसेच प्रा. सुमनताई पाटील, प्रा.सौ सूर्यमाला जाधव, प्रा.बी.बी.पाटील, प्रा.सौ सरला निकम व प्रा. शोभना रैनाक यांचे सुयोग्य मार्गदर्शन मिळाल्याबद्दल त्यांची मी आभारी आहे.

प्रबंधिकेसाठी आवश्यक अशी संदर्भ पुस्तके मिळवून देण्यासाठी 'सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज' कराड चे ग्रंथालय, 'वेणुताई चव्हाण कॉलेज' त्यांचे ग्रंथपाल व त्यांच्या सहकार्यांचे मी मनःपूर्वक आभार मानते.

अभ्यासक,
मनीषा भानुदास नलवडे